

GENUSRELATIONER OCH LOKALA FÖRSÖRJNINGSMODELLER

Några nedslag i en kulturgeografisk forskningstradition

GUNNEL FORSBERG

Denna text är en personligt präglad översikt över hur kulturgeografiska genusforskare i Norden studerat arbetslivet med fokus på hur den rumsliga aspekten format arbetsvillkoren för kvinnor och män. Forskningen tog inledningsvis intryck av internationella influenser, huvudsakligen från angloamerikanskt håll, för att sedan successivt utvecklas på eget sätt med hjälp av nya infallsvinklar och nya fokus. Som inom annan forskning kom detta forskningsfält att huvudsakligen växa fram inom specifika miljöer.

Översikten tar utgångspunkt i hur relationen mellan begreppen genus – arbete – plats har behandlats utifrån den ämnesdisciplin som har rummet och rumsliga förhållanden som sitt specifika forskningsfält. I kulturgeografisk forskning är begreppen rummet och platsen mer än geografiska benämningar; *rummet* är fyllt med symbolik och meningsskapande. *Den specifika platsen* är delaktig i formandet av de sociala relationer som utspelas där och de föreställningar om kön och genus som är kopplade till dessa relationer. Ytterligare en anledning till valet av disciplin är att jag själv är kulturgeograf. Därför har texten även vissa

Corresponding author email: gunnel.forsberg@humangeo.su.se

Copyright: © 2024 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: *Tidskrift för genusvetenskap* 44(1-2): 124–145
<http://dx.doi.org/10.55870/tgv.v44i1-2.14020>

självb biografiska inslag. Vidare har denna översikt ett nordiskt fokus för att visa hur ämnet har analyserats såväl i Sverige som i våra grannländer, främst Norge.

För nutida studier av arbetsmarknader och arbetsorganisationer kan det vara bra att se hur forskningen tidigare förstått relationen genus – arbete – rum och hur vetenskapen successivt nått en allt djupare insikt om den problematik och spänning som ligger inbyggd i relationen. Så jag startar med en bakgrundsberättelse.

En tillbakablick

I slutet av 1980-talet publicerades de första kulturgeografiska avhandlingarna i Sverige som kopplade samman platsen och arbetslivet med en analys av skillnaderna mellan män och kvinnor. En maktordning baserad på könsspecifika förhållanden och villkor identifierades. Ämnet kulturgeografi var ganska sent på bollen. De flesta samhällsvetenskapliga ämnen hade kommit mycket längre i forskningen om kön och makt i arbetslivet, vilket jag konstaterade i min avhandling (Forsberg 1989). Det fanns många mer eller mindre trovärdiga förklaringar till varför det var så. Min tolkning var ganska enkel. Det saknades kvinnliga förebilder som ställde de spännande frågorna om ämnet på de kulturgeografiska institutionerna. Jag hade turen att på 1980-talet få arbeta med min avhandling inom ramen för ett forskningsprojekt på dåvarande Arbetslivscentrum (ALC) i Stockholm. ALC var ett svenskt forskningsinstitut för forskning om arbetslivsfrågor, startat 1977 av den socialdemokratiska regeringen. Där fanns ett intresse för frågorna. Jag tog bland annat starkt intryck av den amerikanska sociologen Joan Acker som då var gästforskare där. Hon erbjöd en feministisk analys av organisationers inbyggda könsstrukturer som var omvälvande för mig och som kullkastade min naiva föreställning om ett könsneutralt överordnat samhällssystem.

Utifrån Ackers modell kan forskningen genomföras med olika nivåer av abstraktion, från empiriska studier av själva könsarbetsdelningen (nivå 1), över studier av symboler och frågeställningar (nivå 2) och mönster av dominans och underordning (nivå 3) samt individuell identitet (nivå 4) till teoretiska tolkningar av den process som styr de sociala relationer som utgör en integrerad del i förandet av samhälleliga organisationer (nivå 5) (Acker 1987). Acker förklarade hur könsaspekten kunde analyseras på samtliga dessa abstraktionsnivåer.

Vid den här tiden fanns det redan en omfattande kulturgeografisk forskning som visade att strukturomvandlingen inom näringslivet påverkade män och kvinnor på olika sätt. Vid nedläggningar av industriföretag hade kvinnorna svårare att få nytt arbete jämfört med sina manliga kolleger. Men få hade försökt beskriva och förklara varför denna könsmissiga skillnad fanns. Så mitt uppdrag blev att bidra till en förståelse för bakgrunden till denna ojämlikhet. Resultaten av min studie bekräftade att majoriteten av dem som inte omedelbart fick ett

nytt fast arbete var kvinnor. Genom att följa de arbetsmarknadsvägar som de berörda männen och kvinnorna vandrade de första åren efter uppsägningen kunde jag se hur Joan Ackers teori om hur samhället är strukturerat efter kön och hur denna struktur upprätthålls fick ett empiriskt stöd. Men dessutom kunde jag se att konsekvenserna var beroende av i vilket lokalt sammanhang uppsägningarna skedde samt att kvinnorna var särskilt beroende av karaktären på den lokala arbetsmarknaden. Jag hade hittat en rumslig aspekt av relationen mellan strukturomvandling och könsstruktur. Idag är denna slutsats inte särskilt upphetsande. Men en sådan könsbaserad strukturell analys av svenskt arbetsliv som sökte förklaringar på Ackers femte analysnivå hade inte gjorts tidigare i Sverige.

Ungefär vid samma tidpunkt kom Tora Friberg i Lund med sin kulturgeografiska avhandling om hur kvinnor förhandlar om sin tid för att få ihop vardagslivets hushållsarbete och arbete i yrkeslivet (Friberg 1990). Med detaljerad kvalitativ empiri kunde hon synliggöra hur rummet styr villkoren för det könade arbetslivet. I hennes avhandling studerades relationen mellan arbete och rum utifrån kvinnornas vardag. Hon tog avstamp i begreppet livsformer som påverkar hur människor förhåller sig till relationen arbetsliv och familjeliv och hur de handlar utifrån detta. För analysen använde sig Tora Friberg av den tidsgeografiska teorin och metoden, utvecklad i Lund av Torsten Hägerstrand, där rummet förstås platsspecifikt och fysiskt. I hennes analys blev arbetsplatsen dessutom könsspecifikt och könsuppdelad. Med den tidsgeografiska metoden kunde hon också analysera rummet både utifrån fysiska rörelsemönster och som en mental rumslig bild med maskulina eller feminina förtecken.

Med utgångspunkt i våra respektive perspektiv fortsatte Tora Friberg och jag, tillsammans med en växande skara av kulturgeografiska kvinnliga kollegor, vårt sökande efter analytiska förklaringar till relationen kön/genus – arbete – rum/plats. För egen del kom jag att intressera mig för genusrelationernas rumsliga variationer och platsspecifika villkor. Tora Friberg kom att forska om genus och regional utveckling utifrån hur kvinnors och mäns olika levnadsvillkor är en central värdemätare på regionalpolitikens framgångar.

Behovet av relevanta begrepp

För att kunna förmedla sina forskningsresultat är det avgörande att kunna använda relevanta begrepp. De första decennierna av forskning om kvinnors (arbets-)villkor och könsrelationer från 1960-talet och framåt präglades av en begreppsdebatt. Till en början var kvinnorna i fokus och forskningen benämndes kvinnoforskning. De första stora studierna – huvudsakligen sociologiska – blottade inte tidigare uppmärksammade arbetsvillkor för kvinnor (se Dahlström med

flera 1962). Det engelska begreppet *gender* översattes till svenska med begreppet *könsroll* för att markera att det handlade om sociala förhållanden, något som senare byttes mot begreppet *socialt kön* för att markera att kvinnorna verkade vara fångade i sin underordnade position, vilket blev alltmer uppenbart ju fler empiriska studier om kvinnors arbetsliv som publicerades. Bilden var samstämmig: kvinnors villkor på arbetsmarknaden utmärktes av sämre villkor, lägre lön, sämre status och arbetsvillkor jämfört med männens. Snart insåg forskarna att villkoren var maktrelaterade och begreppen *könsmakt* och *könsmaksordning* prövades som vetenskapliga verktyg, tillsammans med teorin om patriarkatet som vetenskaplig förklaring till maktordningen och de skilda villkoren (se bland annat Haavind 1985; Walby 1986; Eduards 1990). Men det fanns ett problem. Patriarkatsteorin upplevdes som en deterministisk grundstruktur som inte var till hjälp för att analysera förändringspotentialer. Och den feministiska forskningen hade för det mesta en ambition att bidra till förbättringar och till ett jämställt samhälle. Dessutom mötte teorin motstånd, inte minst bland kulturgeografer, för att inte ta hänsyn till den materiella resursbasens betydelse för förandet av patriarkatet. Könsmaksordningen och patriarkatsteorin kom därför att ersättas med en systemteoretisk modell och könsbegreppet kom att ersättas med begreppet *genus*. Den svenska historikern Yvonne Hirdmans artikel ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning” från 1988 kom att få betydelse för den fortsatta forskningen i Sverige (Hirdman 1988). Den svenska forskningen har sedan dess oftast benämnts ”genusforskning”, oavsett om forskningen följt i Hirdmans spår eller utvecklats utifrån andra teoribildningar. Den svenska begreppsdebatten kom i huvudsak att föras i den 1980 nystartade tidskriften *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (sedan 2006: *Tidskrift för genusvetenskap*). Till skillnad från den svenska benämningen har man i Norge och Danmark oftast fortsatt benämna forskningen ”könsforskning”.

Ett annat problem med patriarkatsteorin var bristen på relativitet och kontext. Ett förhållande som den norske psykologen Hanne Haavind träffande konstaterade i en artikel 1985: ”en modern kvinna kan göra *allt* – men bara så länge hon gör det relativt underordnad de män som hon har med att göra” (Haavind 1985: 21). Den brittiske statsvetaren Carole Pateman fann vid samma tid i sin omtolkning av den klassiska teorin om *Det sociala kontraktet* att den innehöll en ojämlig patriarkal könsrelation. I sin bok *The Sexual Contract* (Pateman 1988) visade hon hur relationen bygger på ett kontraktbaserat broderskap, ett sexuellt kontrakt. Det sociala kontraktet som syftar till att förklara friheten i det civila samhället, bygger på patriarkala rättigheter. Friheten är ett maskulint attribut som konstitueras genom kvinnors underordning menade Pateman. Det sexuella kontraktet är således en teori om underordning. Det neutrala kontraktetsbegreppet

tenderar att dölja ojämlikheten och framstå som individuella jämlika rättigheter, konstaterade hon. Boken fick ett stort internationellt genomslag och i Sverige kom Yvonne Hirdman att använda begreppet *genuskontrakt* i sin genussystemteori för att analysera historiska genusrelationer. Kulturgeografer såg i ett senare skede att detta begrepp kunde ha ett förklaringsvärde för rumslig analys. På en subnationell nivå kan man se att det strukturella genusmönstret antar en rumsspecifik karaktär beroende på lokala variationer i näringslivets och vardagslivets utformning. Ett rumsligt genuskontrakt kunde identifieras. Carole Pateman beklagade i en intervju 30 år efter publiceringen av *The Sexual Contract* att hennes begrepp "the employment contract" inte fick den uppmärksamhet begreppet hade förtjänat (Thomson med flera 2018). Och jag är benägen att hålla med. Med detta arbetsgivarkontrakt menade hon att i anställningsrelationen i det kapitalistiska systemet får arbetsgivaren rätt att bestämma över arbetstagarens kropp och person under den avtalade arbetstiden. Det hade säkert varit användbart att utveckla en analys av hur dessa två kontrakt samverkade med varandra i mina studier av genusrelationerna på arbetsmarknaden.

Ekonomiska förändringars lokala utfall

Ett av den kulturgeografiska genusforskningens viktigaste bidrag till forskningen om arbetslivet är att den visat på platsspecifika genusrelationer som komplement till de generella och att detta mönster förändras över tid som en följd av samhälleliga förändringar. En artikel som kom att påverka flera år av kulturgeografisk genusforskning var "A woman's place" publicerad 1984 av de brittiska geograferna Linda McDowell och Doreen Massey (McDowell och Massey 1984). Där besvarade de frågor om vilken roll könsstrukturen spelar när det gäller vad som styr ett företags lokaliseringmönster. Artikeln fick betydelse för min analys av hur kön och rum hänger samman och kom att påverka inriktningen på min fortsatta forskning. Massey hade redan tidigare det året publicerat boken *Spatial division of labour* som slog ner som en bomb i den ekonomgeografiska forskarmiljön vid kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet där jag var doktorand (Massey 1984). Den visade med all önskvärd tydlighet att den rumsliga arbetsdelningen på den globala nivån var en strategisk del av det ekonomiska systemet som skapade en global ojämn fördelning av arbetet. I Masseys och McDowells artikel från samma år gick författarna ner på den lokala nivån för att i detalj visa hur denna rumsliga arbetsdelning även hade en könsaspekt. De tog hjälp av historiska data för att med lokala exempel belysa villkoren för den kvinnliga arbetskraften inom olika branscher såsom gruvnäringen, bomulls- och textilindustrin samt jordbruket. Det patriarkala systemet möttes av olika utmaningar och kom att utveckla lokala lösningar för

att upprätthålla den manliga dominansen. Strukturella förändringar i dessa branscher kunde antingen innebära cementering eller uppluckring av mäns och kvinnors arbetsdelning beroende på karaktären på förändringen.

Det första exemplet hämtade de från ett gruvsamhälle i nordöstra England där lönearbete sedan länge framför allt hade handlat om mäns (skift)arbete i gruvan, medan kvinnornas servicearbete i hushållet var osynligt och oavlönat. Denna tydliga arbetsdelning med en dominant patriarkal struktur var motståndskraftig mot utmaningar och kom att bestå relativt oförändrad under hela 1900-talet. Det andra exemplet hämtade de från Lancashire i nordväst, England viktigaste bomullsregion. Här kunde de se en lokal ordning i arbetslivet som nästan var den motsatta mot gruvexemplet. Sedan industrialiseringens genombrott hade industriarbete i denna region betraktats som kvinnoarbete. Så här fanns en lång tradition av kvinnors lönearbete utanför hemmet och kvinnornas lönearbete kom att bli en viktig del av hushållsekonomin, vilket luckrade upp föreställningen om vem som var familjeförsörjaren.

Enligt författarna hade bomullsdistriktet fortfarande (när artikeln skrevs) den högsta andelen kvinnor på den lokala arbetsmarknaden i England. I områden präglade av klädesindustri däremot, där kvinnors lönearbete skedde i hemmet, fick de trots egen inkomst inte samma position som i bomullsdistriktet. Detta så kallade förlagssystem, där arbetsgivaren fördelade utrustning och arbetsuppgifter till hemarbetande arbetstagare, som hade varit rådande där sedan förindustriell tid, hade skapat en underordnad bild av kvinnligt tillverkningsarbete.

Med dessa exempel visade författarna hur det lokala näringslivet skapade olika könsmissiga förutsättningar som på olika sätt verkade för att bevara det manliga maktövertaget och hur kapitalismen och patriarkatet samverkade.

Denna artikel kom att för alltid göra kulturgeografisk genusforskning lyhörd för den rumsliga och platsspecifika kontextens betydelse för genusrelationerna.

På tidigare nämnda ALC fanns en grupp feministiskt intresserade forskare som kom att bedriva omfattande forskning om kvinnors arbetslivsvillkor. Där publicerades 1987 antologin *Kvinnorarbetsliv. Visioner och forskning för ett bättre arbetsliv* – med den namnkunniga Annika Baude som en av de tretton kvinnoforskare som utgjorde författarkollektivet (Baude med flera 1987). Den handlade om makt, förtryck, arbetsdelning och medbestämmande utifrån olika ämnesmässiga discipliner. Här presenterades också tankar om regionala skillnader när det gällde kvinnors villkor, till exempel vad som ansågs vara avlönat respektive oavlönat arbete på olika platser och hur den ekonomiska näringslivsstrukturen påverkade de könsspecifika villkoren. Ett exempel på det sistnämnda var hur den rumsliga fragmenteringen av tillverkningsindustrin innebar att rutinmässiga arbetsuppgifter, till exempel pillergöra i elektronikindustrin, lokaliserades

i perifera regioner medan konstruktions- och utvecklingsenheterna koncentrerades till centrummiljöerna. Den kvinnliga arbetskraftens ”flinka fingrar” ansågs passa bra för det förstnämnda (Norberg 1984).

Bokens underrubrik – ”Visioner och forskning för ett bättre arbetsliv” – markerade ytterligare ett kännetecken för författarna till boken. Det fanns ett normativt inslag i forskningen; en önskan om att forskningen skulle bidra till förbättrade arbetslivsvillkor.

Ett av de större projekten som under 1980-talet bedrevs vid ALC under ledning av kulturgeografen Lena Gonäs, handlade om konsekvenserna av de stora strukturomvandlingar inom näringslivet som pågick vid denna tid (se Gonäs 1989). Min studie av de könsmässiga konsekvenserna av ett antal nedläggningar inom livsmedelsindustrin ingick i detta projekt. I ett annat delprojekt, *Quistprojektet – Kvinnor i strukturomvandlingen*, analyserade Lena Gonäs, Ewa Gunnarsson, Märিত Røger (senare Borgström) och jag strukturomvandlingens konsekvenser för den kvinnliga arbetskraften på enskilda arbetsplatser och på lokala och regionala arbetsmarknader (Gonäs med flera 1986). Vi hade en ambition att bygga en teori om triaden kön – plats – kvalifikation och studerade vad som hände när kvinnor kom in på traditionellt manliga arbetsplatser. Vår förhoppning var att kunna identifiera några av de grundläggande externa hindren mot, respektive potentialerna för, förändrade relationer mellan könen i arbetslivet. Det visade sig att våra empiriska data hittade fler hinder än potentialer.

Vi kunde konstatera att fysiska objekt blev könsmärkta. Arbetsmiljöforskaren Ewa Gunnarsson fann att en matta som en ung kvinna lade under fötterna för att inte halka på det slippriga golvet när hon vikarierade vid en verkstadsmaskin, kom att kallas för ”en sån där djävla tjejmatta” när den ordinarie operatören kom tillbaka. Och mattan kastades förstås bort (Gunnarsson 1994). Själv studerade jag förändringarna inom livsmedelsindustrin och fann att det blev oro bland de manliga styckarna när ett antal friställda kvinnor från ett nedlagt kyckling-slakteri erbjöds anställning vid ett nötslakteri. Det kommer de inte att klara, menade styckarna. Men kvinnorna replikerade att styckning inte handlade om ”starka muskler utan om vassa knivar” (Forsberg 1989).

Kopplingen till rummet, platsen och regionen var alltid närvarande i våra studier. Det mest slående resultatet av strukturomvandlingens konsekvenser, när den innebar nedläggning av eller neddragning vid tillverkningsanläggningar, var att de uppsagda männen i de allra flesta fall fick ett nytt fast arbete, medan en stor grupp av kvinnorna hamnade i en osäker tillvaro. Lena Gonäs kallade detta för en *permanent tillfällighet* på arbetsmarknaden (Gonäs 1989). Långt senare insåg jag att denna arbetsmarknadsrelation, som en följd av arbetslivets ’projektifiering’, i allt större utsträckning också kom att utmärka den manliga

arbetskraftens anställningsvillkor. För att inte tala om situationen för en växande grupp av båda könen med svag förankring på den svenska arbetsmarknaden idag, bland annat inom den så kallade gig-ekonomin där fasta anställningar ersätts med tillfälliga jobb.

25 år senare återkopplade några av oss till Qvistprojektets tankegodis i en festskrift till Lena Gonäs (Forsberg med flera 2012). Vi prövade giltigheterna i hypoteserna från 1986 om att a) rummet/regionen spelar roll för hur situationen ser ut på den lokala arbetsmarknaden; b) förståelsen av vad som är höga kvalifikationer har mer med kön än med faktiska förhållanden att göra; samt c) den lokala arbetsmarknadens funktionssätt sätter käppar i hjulet för ett jämställt arbetsliv. Det visade sig att den forskning vi bedrivit sedan 1986 kunde bekräfta att dessa påståenden fortsatt hade stort förklaringsvärde för relationen genus – arbete – plats. Vår omläsning av Qvistfrågorna och -svaren uppmärksammade oss också på att det spänningsfält som kommit att uppta vår fortsatta forskning i allt större grad har involverat begreppen materialitet och vardagspraktiker. Studier av *rumslig praktik* kopplar samman det levda livet med sociala relationer, föreställningar, materialiteter och kroppsliga erfarenheter vilket bildar en socio-rumslig mix (Forsberg 2010).

Ytterligare forskning om rumsligt formade genusrelationer

Efter denna personligt präglade översikt över forskningen om relationen genus – arbete – plats vill jag gå vidare och göra några nedslag i hur relationen behandlats på olika sätt inom den kultur geografiska forskningen i Sverige och de övriga nordiska länderna. Motivet till detta är att jag har sett en risk att de landvinningar som nåtts inom skandinavisk forskning blir förbisedda i forskningsöversikter som huvudsakligen refererar till angloamerikansk forskning. Därmed kan man förledas tro att forskning inom andra språkområden, som de nordiska, enbart importerar teorier och modeller och inte bidrar till teoribygget.

Genom att den kultur geografiska forskningen lägger stor vikt vid det rumsliga sammanhanget kan teorier utvecklade i en specifik kontext inteoreflekterat appliceras i andra miljöer. Därför har den skandinaviska forskningen i väsentliga delar skapat egna förklaringsmodeller. Sammanfattningsvis kan man säga att den nordiska genusgeografien (liksom annan genusvetenskap) utvecklats från empiriska studier till en strukturrelaterad analys med aktörsfokus och med ett allt större utrymme för olika genusteoretiska ingångar och intersektionella perspektiv.

Som utgångspunkt för denna genomgång presenterar jag några exempel ur den analys av socio-spatiala teorier inom nordisk genusgeografisk forskning som jag och Susanne Stenbacka, Uppsala universitet, gjort för några år sedan

(Forsberg och Stenbacka 2022). Vi konstaterade att över hälften av de 80 forskare vi identifierade hade ett huvudsakligt fokus på arbetsmarknadsrelaterade forskningsfrågor. Även inom de forskningsfält som hade migration och planering som huvudfokus fanns i många fall en koppling till försörjning och arbete. Den kulturgeografiska genusforskningen i Norden har sålunda haft ett starkt arbetslivsorienterat perspektiv. De studier som jag här valt att exemplifiera forskningen med rör näringslivs- och befolkningsmässiga förändringar på lokal nivå och är både dagsaktuella och historiska för att visa hur man funnit att omtolkning, återställning och nyorientering i arbetslivet följer vissa genus specifika mönster.

Jag börjar med några studier om hur nedläggning och omstrukturering av basnäringar, såsom järn- och stålindustri, gruvor, med mera skapat instabilitet i de lokala genusrelationerna på arbetsmarknaden. Norska forskare, speciellt en grupp genusforskare vid universiteten i Trondheim, Tromsø och Alta har från 2000 och framåt intresserat sig för konsekvenserna av nedläggning och återstart av gruvverksamhet i nordnorska gruvsamhällen. Britt Dale (2022) analyserade på vilket sätt nya institutionella modeller för ekonomiska verksamheter omtolkat förpliktelser och förväntningar på arbetsuppgifter liksom klassificeringar och identiteter i samband med nedläggningar av verksamheter. Redan före stängningen hade den traditionella arbetsmarknaden för män börjat krympa medan arbetstillfällena för kvinnor inom servicesektorn ökat. Ett förhållande som utmanade en traditionell arbetsdelning och könsspecifika identiteter. Dale fann att den socioekonomiska omstruktureringen hade försvagat klassuppdelningen betydligt mer än könsuppdelningen. Förställningen av yrkens genuskodning visade sig vara särskilt motståndskraftig, något som Dale tolkade som ett utmärkande förhållande i platser med ensidig industristruktur. Försök att ändra dessa mönster har därför en lång väg att gå i dessa typer av samhällen, konstaterade hon (Dale 2002).

Halldis Valestrand har gått längre i sin analys av dessa gruvsamhällen och även studerat vad som hänt i samband med att gruvorna öppnats igen. Som en följd av förändringen som Dale redovisat, hade arbetsmarknaden genomgått en feminisering. När gruvan i ett av samhällena öppnades åter, skapades nya arbetstillfällen för en kvalificerad manlig arbetskraft vilket innebar en process av återmaskulinisering och omdefiniering av att vara man (Valestrand 2018). Dessa två studier är illustrationer av forskning som synliggör relationen mellan genus – arbete – plats genom deras fokus på lokalitet, välfärdsförsörjning och arbetsmarknad och visar på relationens reciprocitet. Platser formar könsrelationerna, men könsrelationerna formar även platserna.

Ett annat exempel på nordisk kulturgeografisk genusforskning med arbetsinriktning är studier som analyserat genusrelationen inom ramen för det som

brukar kallas för den nordiska välfärdsstaten (se till exempel Gonäs 2006), med vissa utblickar till situationer i andra välfärdssystem. Speciellt har man gjort analyser på en geografiskt nedbruten nivå för att identifiera lokala variationer.

Man kan inte tala om en enda välfärdsmodell, menade kulturgeografen Susanne Johansson, Uppsala universitet, i sin studie av den offentliga sektorn i slutet av 1990-talet. Det hade utformats lokala former av välfärdsmodeller som en följd av avreglering och decentralisering av beslutsfattande. De strategier som utvecklades av lokala beslutsfattare för att möta de ekonomiska förändringar som drabbat lokalsamhället fick påtagliga konsekvenser för den kvinnliga arbetskraften menade hon. Speciellt påverkades kvinnorna av hur den lokala välfärden i form av barnomsorg och äldreomsorg utformades. Med exempel från Botkyrka, Kalmar, Gnosjö och Pajala visade hon på hur skillnaderna i arbetsvillkoren för välfärdsutförarna, oftast kvinnor, berodde på graden av avreglering och utförsäljning (Johansson 2000).

Flera forskare har också intresserat sig för samhällen med svag välfärdsstat, i länder i globala syd, där arbetsmarknadens genusrelationer tar sig andra uttryck. Där är den genuspräglade uppdelningen i vissa fall en fråga om formell respektive informell sektor, där kvinnor blir hänvisade till arbeten inom informell gatuhandel eller till arbete inom en industriell verksamhet med mycket svag position och arbetskraftsorganisering, vilket studerats av forskare vid Stockholms universitet. Kulturgeografen Gunilla Andrae studerade på 1990-talet villkoren för de kvinnliga arbetarna inom textilindustrin i Lagos. Som en följd av deras svagare förhandlingsposition inom samhället i stort, hade de betydligt svårare att organisera sig och få sina krav tillgodosedda jämfört med de manliga arbetarna (Andrae 1997). Inom ramen för hennes forskargrupp "People, Place, Provision" studerades detta på olika sätt. Bland annat studerade Ilda Lindell situationen för kvinnliga gatuförsäljare i den informella ekonomin i Maputo, Moçambique, och visade hur deras situation formades av de "gatekeepers" som organiserar informellt arbete och som ser till att hålla kvinnor utanför vissa områden. Hon visade hur gaturummet är politiserat och genusstyrt, samt hur kvinnorna utestängdes från försöken att organisera sitt informella arbete. Hon synliggjorde också behovet av en rumslig kontextualisering av genusrelationerna och varnade för risker med en universalistisk feministisk teori som inte är känslig för den specifika situationen i olika delar av världen (Lindell 2011).

Ett tredje exempel, som vuxit fram under 2000-talet, är kulturgeografiska genusforskare som intresserar sig för kvinnliga entreprenörers lokala villkor. Den norske kulturgeografen Nina Gunnerud Berg gjorde en tolkning av entreprenörskapsbegreppets inbyggda maskulinitet i sin studie av norsk landsbygd. Hon menade att kopplingen mellan genus och plats är central för att förstå hur

entreprenörskap tolkas. På så vis tillförde hon genus till traditionell ekonomisk geografis lokaliseringsteori som studerar ekonomiska aktivitetens lokaliseringsmönster (Gunnerud Berg 1997).

En region som speciellt präglas av en manlig entreprenörskapsdiskurs är den småländska kommunen Gnosjö. Katarina Petterson från Uppsala universitet analyserade i sin avhandling hur denna maskulinistiska diskurs definierade företagandet på orten som något enbart manligt och maskulint vilket innebar att de kvinnliga entreprenörerna osynliggjordes (Petterson 2002). På motsvarande sätt visade Mona Hedfeldt från Örebro universitet hur samma diskursiva bias präglade näringslivet i Bergslagen men med annat utfall (Hedfeldt 2008). Till skillnad från Gnosjöregionen med sin karaktär av små- och medelstora företag, är Bergslagen en utpräglad storföretagsregion vilket resulterat i att den småföretagarverksamhet som utmärkte kvinnliga företagens verksamhet där inte betraktades som entreprenörskap över huvud taget.

Att företagsamhet varit förknippat med män och manligt dominerade verksamhetsområden har speciellt utmärkt traditionella tillverkningsinriktade regioner, medan exempelvis turistorter tenderar att ha en annan form av småföretagarverksamhet. Hur detta tar sig uttryck har kulturgeograferna Katarina Petterson och Susanna Heldt Cassel studerat med empiri från den framväxande landsbygdsturismen. Denna nya verksamhetsgren i ett traditionellt präglat område utmanar arbetsdelning och identiteter eftersom många av entreprenörerna inom turism är kvinnor. För att hantera denna utmaning utvecklar kvinnorna en rumslig och genuspräglad självbild genom att framställa produkter som anknyter till en rural form av huslighet och lantlighet (Petterson och Heldt Cassel 2014). En motsvarande tolkning av kvinnligt entreprenörskap inom de areella näringarna gjordes i en avhandling av Emmeline Lazlo Ambjörnsson, Stockholms universitet (2021). Hon konstaterade att de skogsägande kvinnorna var angelägna om att markera sin skogsägaridentitet och utvecklade därför ett förhållningssätt som Laszlo Ambjörnsson tolkade som en feminin maskulinitet som ett alternativ till vad de uppfattade som traditionell feminism och som en markering mot bilden av en underordnad kvinnlig position (Laszlo Ambjörnsson 2021).

Landsbygden har traditionellt sett inte bara betraktats som ett maskulint dominerat rum, det har också ansetts vara mer homogent med mindre inflytande av andra nationaliteter än i urbana områden. När Natasha Webster från Stockholms universitet studerade thailändska kvinnors entreprenörskap på den svenska landsbygden såg hon att de inte bara möttes av att osynliggöras som företagare utan även misstänkliggjordes på grund av sin invandrarstatus (Webster 2016). Ett utmärkande drag hos dessa kvinnor, som oftast kommit till Sverige genom giftermål, var att de i många fall hade en entreprenöriell

bakgrund från sitt hemland, vilken de gärna ville utveckla även i sin nya miljö. På så vis utmanade de på olika sätt det rurala genuskontraktet. Samtidigt hade de stöd av att huvudsakligen starta sina företag i närhet eller samverkan med sina män, som länge varit bosatta på orten.

Kulturgeografiska genusforskarens intresse för att studera landsbygden har bland annat sin förklaring i att kopplingen mellan genus, rum och arbete blir extra explicit i dessa områden. Från den brittiske geografen Jo Littles bok *Gender and Rural Geography* (2002) har studier av rurala maskuliniteter och femininiteter, liksom föreställningar om ett traditionellt genuskontrakt, varit föremål för återkommande studier. Förutom ett flertal studier om genusrelaterade arbetsvillkor, har den rurala rumsligheten också analyserats utifrån hur landsbygden skildrats i populära medier, tidskrifter och filmer. Bilden är entydigt genusstereotyp med traditionella bilder av män och kvinnor, manligt och kvinnligt (se till exempel Forsberg och Grenholm 2002; Baylina och Gunnerud Berg 2010; Stenbacka 2011). Denna fabricerade bild påverkar såväl kvinnors som mäns villkor och självbild samt föreställningar om arbetslivet och genuskontrakten på landet.

Den lokala kontextens betydelse

I kulturgeografisk genusanalys är arbetet sålunda rumsligt situerat. Rumsliga processer beforskas på olika nivåer, från kroppen till globala förhållanden, säger den danske kulturgeografen Kristen Simonsen (2005). När analyserna bygger på kvalitativa data, blir ambitionen att definiera platsen för fältarbetet ett forskningsetiskt dilemma. För att garantera eventuella intervjupersoners anonymitet finns det en gräns för hur platsspecifik man kan vara i sin avrapportering. Samtidigt kan det lokala sammanhanget vara nödvändigt att redovisa för den vetenskapliga trovärdigheten när analysen bygger på en rumsligt baserad slutsats. Den geografiska precisionen blir därför en approximation med olika detaljeringsgrad, den rumsliga kontexten nämns dock nästan alltid i de nordiska genusgeografernas studier och ger analyserna deras geografiska utgångspunkt. Studierna spänner över ett globalt fält, från svenska och norska lokala arbetsmarknader, såsom exempelvis Kirkenes, Norberg, Uddevalla, Fagersta, Klintehamn, Karlstad, Malmö, Gnosjö eller mer allmänt beskrivna regioner som Bergslagen, Nordnorge, Värmland eller bara ”ett gruvsamhälle”, ”några skogsregioner”, ”fyra kommuner” till städer och länder i Afrika, Asien och Latinamerika såsom Kampala, Laos, Kamerun, Kenya, Sri Lanka, Ghana, Nigeria, Sub-Sahara, Sudan, Rwanda, Tanzania, Thailand. Platsbestämningen är inte enbart en redovisning av var studien har genomförts, den skapar också utgångspunkten för hur den lokala arbetsmarknaden är utformad; könsordningens rumsliga relativisering.

Som tidigare nämnts har genuskontraktsbegreppet av vissa kulturgeografiska genusforskare ansetts lämpat för att synliggöra hur ett mer överordnat genus-system tar sig specifika uttryck i det lokala och regionala näringslivet och i det politiska systemet. Ett fjärde exempel jag vill nämna är därför studier som använt detta begrepp för analys av hur lokalt utformade välfärdsmodeller informellt framförhandlat lokala genuskontrakt i relation till de övriga sektorerna på den lokala arbetsmarknaden och på den socio-politiska arenan.

Kontraktsbegreppet kan förklara hur till synes motsägelsefulla genusrelationer kan uppträda samtidigt på olika platser (Forsberg 2001; Forsberg och Stenbacka 2017). Samtidigt öppnar genuskontraktet för handling och förhandling. Män och kvinnor formar och omformar sin praxis i relation till vad som förväntas av dem i den miljö de befinner sig i. Även om kontrakten är stelbenta och solida finns under vissa omständigheter utrymme för förhandling.

Deltidsarbetet som en informell överenskommelse mellan näringslivets behov av arbetskraft och en mansdominerad fackförenings patriarkala behov av markservice har kulturgeografen Katarina Schough och arbetsvetaren Ann Bergman, Karlstads universitet beskrivit som ett ”skandinaviskt genuskontrakt” utifrån en studie av hur handläggare på en arbetsförmedling tolkade sitt uppdrag att matcha arbetssökande med behovet på den lokala arbetsmarknaden. Författarna fann att kön bör tolkas situationellt och rumsligt definierat för att förstå arbetsförmedlarnas försök att utföra sitt arbete på ett, som de uppfattade, professionellt sätt. Under studien insåg förmedlarna hur det som de uppfattade som professionalitet cementerade genusuppdelningen på den lokala arbetsmarknaden (Schough och Bergman 2002).

Med hjälp av ett rumsligt definierat genuskontraktsbegrepp kan således kvinnliga småföretagares villkor i en mansdominerad Bergslagskommun beskrivas och förklaras (Hedfeldt 2008) lika väl som förändringar i genusrelationerna till följd av ökad gummiproduktion i Laos (Lindeborg 2012) trots att de konkreta förutsättningarna i respektive rumsliga kontext skiljer sig åt på väsentliga sätt. Det är själva den konkreta kontexten som bildar analysbakgrunden. I en studie av kvinnornas roll i ett bevattningsjordbruk i Kenya analyserade kulturgeografen Martina Angela Caretta, Stockholms universitet hur det lokala genuskontraktet och kvinnornas kulturella och materiella förutsättningar omförhandlades och förändrades till följd av förändringar i lokalsamhället (Caretta 2015; Caretta och Börjesson 2015) och i en studie om entreprenöriella nätverk i Kamerun har socialantropologen Anniken Förte, universitetet i Tromsø, analyserat hur marginaliserade kvinnor förhandlade sina villkor inom ramen för det offentliga och privata genuskontraktet (Förte 2013). I samtliga dessa studier förhandlades och/eller omförhandlades/utmanades ett rumsligt format genuskontrakt.

Den rumsliga praktiken utspelar sig på platser med en specifik arbetsmarknad under en viss tidsperiod. Rummet förändras över tid, men förändringarna inom olika delar av verkligheten förändras med olika hastighet. Näringslivet och det sociala livet kan komma i obalans. Det kan uppstå en spänning i det lokalt formade genuskontraktet om de samhällsekonomiska och globala näringslivsvillkoren förändras i snabbare takt än de sociala. Då öppnas ett fönster för förändring i genuskontraktet som antingen kan luckra upp strikta uppdelningar på arbetsmarknaden eller förstärka och försämma de genusrelaterade villkoren. I samband med lokala förändringar i näringslivet, en nedläggning av en större arbetsplats eller en större nyetablering med inflyttning som följd, sker om/nytolkning av vad som kan anses vara lämpligt feminint respektive maskulint kodat arbete på den lokala arbetsmarknaden. På motsvarande sätt kan spänningar uppstå om sociala förändringar sker snabbare än de ekonomiska och politiska.

Omtolkning på den lokala nivån sker också i samband med större befolkningsförändringar, såsom stor utflyttning eller stor nationell och internationell inflyttning; ett förhållande som rönt allt större forskningsintresse efter millennieskiftet. Aktuell nationell och internationell migration samt förändringar inom ekonomi och välfärdssamhällets utformning har visat sig ge rumsliga avtryck i lokalt reviderade genuskontrakt vilket skapat utrymme för ytterligare forskningsuppslag (Forsberg med flera 2012).

Som ett resultat av ett projekt om transnationell migration till svensk landsbygd, med speciellt fokus på invandrade kvinnor har jag och Susanne Stenbacka funnit att en förflyttning från ett lokalt format genuskontrakt till ett annat innebär ett behov av justerad genuspraktik, vilket blir särskilt uppenbart i samband med internationell migration (Stenbacka och Forsberg 2020). Här har vi tillämpat det rumsliga genuskontraktsbegreppet för att analysera denna process som en ”going-gender-praktik”. I svensk översättning kan praktiken benämnas *genuskontraktsalternering* i brist på bättre. När människor flyttar eller migrerar till ett nytt land eller ny landsdel kommer de (medvetet eller omedvetet) att anpassa sig till det nya genuskontraktet, i olika utsträckning beroende på kön, ålder, sexualitet, biografisk och geografisk bakgrund. Den här praktiken kan ses som ett uttryck för genusrelationernas rumslighet. Människors genusidentiteter är formade i den socio-rumsliga kontext som de vuxit upp i och där de befinner sig. Antingen har de internaliserat det lokalt formade genuskontraktet i sin självbild eller så har de tagit avstånd från det och sökt sig till en annan social relation. Samma *going-gender-praktik* kan vi se inom arbetslivet. Även på en mikronivå – på en enskild arbetsplats – utvecklas ett genuskontrakt som anger förväntat beteende av män och kvinnor, vilket de anställda har att förhålla sig till. Ett tydligt exempel på detta är en studie av arbetssituationen på ett antal

gourmetrestauranger i Stockholm. Kulturgeograferna Brita Hermelin, Gabriela Hinchliffe och Susanne Stenbacka konstaterade att kök och matsalar på dessa arbetsplatser är ”plantskolor för nostalgiska och konservativa maskuliniteter” som kämpar för att bevara manliga privilegier och maktpositioner (Hermelin med flera 2017: 6). Att byta arbetsplats kan vara ett sätt att söka efter ett annat genusrelaterat beteende; att ”go gender”. Denna alternering kan vara relativt subtil och är i de flesta fall omedveten. I andra sammanhang kan handlingen vara uppenbar och explicit.

Genuskontraktsbegreppet har kommit att användas i olika sammanhang där lokala eller rumsliga förhållanden studerats. Så har till exempel Ana Gil Solá (2013) använt begreppet i sin avhandling om pendlingsresor och vardagens mobilitet i Göteborgsregionen, Tiina Sihto (2017) i en studie av lokal barnomsorg i Finland, Arnlaug Leira (2002) i en analys av barnomsorgsreformer i de nordiska länderna och Linda McDowell (2017) i en analys av hur genuskontraktet förändrats sedan Pateman skrev sin bok om det sexuella kontraktet, för att bara nämna några.

McDowells analys visar på att genuskontraktsbegreppet öppnar för förändring och för alternativa handlingsmönster och utmanar binära förklaringsmodeller. För det är viktigt att hålla i minnet att analysen av genuskontrakten inte ska tolkas på individnivå. Enskilda individer och hushåll kan givetvis leva sina liv i olika genusformationer, men genuskontraktsteorin visar att det genom sociala relationer har utvecklats ett dominerande (hegemoniskt) genusförhållande i den lokala miljön att förhålla sig till. Inte heller är syftet huvudsakligen att definiera och identifiera bestämda regioner, även om regioner som utmärks av specifika regionalt formade genuskontrakt också har kunnat identifieras med hjälp av kvantitativa ekonomiska, sociala, politiska med flera data (se Forsberg 1998; Amcoff 2001). Ju mer storskalig och detaljerad den rumsliga nivån skildras på, desto större lokal variation baserad på klass och lokal befolkningssammansättning kan samtidigt urskiljas, vilket Karen Haandrikman, Ann-Sofie Duvander och Natasha Webster, Stockholms universitet, visat i sina granskapsanalyser (Haandrikman med flera 2021a, 2021b).

De sociala processer som enligt detta resonemang leder till lokalt identifierbara genuskontrakt, leder även till genusmärkning av rum och till en rumslighet i genusrelationerna.

Rummets genusmärkning och genusrelationernas rumslighet

I vardagligt tal brukar platsen och rummet betraktas som en relativt enkel bestämning av en särskild geografisk lokalisering. Men som framgått av denna genomgång innehåller begreppen mer information än så. Rummet är mång-

tydligt och paradoxalt - inte entydigt och homogent. Det finns utrymme för alternativa tolkningar. Den könsanalyserande samhällsgeografen öppnar rummet genom att visa att det finns olika sätt att förhålla sig till rummet, platsen, landskapet, landet. Vi säger till exempel att något har "ägt rum", det vill säga det är en händelse som tagit ett särskilt rum i anspråk. Det har betydelse vem som tar rummet i anspråk och som därmed dikterar villkoren för tillträde och för formerna för deltagande i det sociala spel som försiggår där. Rummet är fyllt av könssymbolik och våra beskrivningar av olika rum är uttryck för olika former av könskodning. I det perspektivet är det lätt att inse att rummet inte är en könsneutral plats, det är genuskodat. Särskilt tydligt blir detta på arbetsplatser. Genuskodningen finns kvar där även när arbetsplatsen är stängd. En stadsdel får den genuskodning som majoriteternas arbetsplatser har. Rummet och platsen blir föremål för genustolkning och den "könsmärkning" som vidhäftar specifika företeelser och objekt i staden påverkar omgivningen och ger upphov till stråk och större platser som har ett tydligt genus. Genusmärkningen smittar (Forsberg 2005). Det innebär att verksamheter med tydlig genusinriktning attraheras till varandra medan andra repellerar varandra. Detta kan följas på olika abstraktionsnivåer vilket de amerikanska geograferna Mona Domosh och Joni Seager beskrivit i sin bok *Putting Women in Place* (Domosh och Seager 2001). De visar hur detta mönster kan ses från hemmets uppdelning i produktiva och reproduktiva sfärer, över arbetsplatsernas uppdelning av kvinnliga och manliga avdelningar, över stadens uppdelning av produktiva och reproduktiva stadsdelar, samt från förindustriell till postindustriell och postmodern stadsplanering. Samlokaliseringen av genusmärkta arbetsplatser får betydelse för såväl arbetslivets som vardagslivets villkor.

På motsvarande sätt finns en rumslighet inbyggd i genusrelationerna. Man kan konstatera att människor agerar på olika sätt i olika fysiska miljöer. Genom att tillföra rummet i analysen synliggörs komplexiteten och skärningspunkten mellan struktur och aktör.

De ovanstående beskrivna projekten skildrar på olika sätt hur rätt sammanvävda begreppen genus – arbete – plats har varit i genusforskningen i kulturgeografi. Dessutom betonas ofta den ömsesidiga relationen mellan begreppen; de kan med fördel förklaras i förhållande till varandra. Såväl rummets genusmärkning som genusrelationernas rumslighet synliggör det sammanvävda och det konfliktfyllda förhållandet i triaden genus – arbete – plats. Till skillnad från studier som söker efter det allmängiltiga – genom att skala bort det specifika som skymmer sikten – lyfter geografen istället fram det specifika som kan förklara hur och varför det generella mönstret får ett speciellt utfall på

platsen som är föremål för studien. Sveriges första professor i kulturgeografi, Gerd Enequist, hade en grundfrågeställning: ”Varför så, just här?” (Forsberg 2021). Den frågan kan i all sin enkelhet hålla än som en utgångspunkt för en rumssensibel genusforskning, som inte bara vill beskriva hur sambanden ser ut, utan också förklara varför; som vill förklara relationen mellan strukturella och materiella förhållanden och lokal performativitet.

Den kulturgeografiska genusforskningen har sedan dess början på 1980-talet, liksom övriga samhällsvetenskapliga discipliner, genomgått en omfattande utveckling genom tillämpning av nya begrepp. Från ett relativt entydigt genusbegrepp har den samhällsvetenskapliga forskningen identifierat multipla former av femininitet, maskulinitet, etnicitet och sexualitet; begrepp som utvecklats inom ramen för kritiska teorier såsom queerteori, intersektionell teori och postkolonial teori. Ur detta har nya vetenskapliga frågor utvecklats inom genusvetenskapen kring identitet, migration, segregation och diskriminering. Detta verkar till en del ha skett på bekostnad av studier rörande arbetsmarknad och näringsliv, vilket även framgår av den genomgång av feministisk forskning inom svensk geografi som Srilata Sircar sammanställt (2019). Utifrån hennes genomgång från 2000 och framåt har forskningen i huvudsak handlat om planering, transporter och regional utveckling med särskild fokus på forskning om landsbygd och regional planering samt i allt större utsträckning om immigration, integration och intersektionalitet (Sircar 2019). Även i Stenbackas och min analys av socio-spatiala teorier inom den nordiska kulturgeografiska forskningen (Forsberg och Stenbacka 2022), kunde vi konstatera att vid sidan av ett relativt stort fält av arbetsmarknadsrelaterade studier inom en omdefinierad ekonomisk geografi har det utvecklats ett allt större intresse för studier inom politisk och social geografi med ett skifte från studier av arbetsmarknad till analyser av identitet, kroppsliga erfarenheter och performativitet samt utmaningar av olika former av dikotomier. Även i dessa teorier finns dock fortsatt en vetenskaplig kärnfråga om relationer till platsen. Samtidigt vill jag med ovanstående genomgång visa på att det även inom dessa nya inriktningar finns utrymme för forskning som har arbetsrelaterade frågeställningar och analyser. De nya landvinningarna och inriktningarna inom genusvetenskapen kan bidra till konstruktiv analys av villkoren på arbetsmarknaden ur ett nytt perspektiv, inte minst inom den kulturgeografiska disciplinen.

Sammanfattning och avslutande reflektioner

I denna text har jag presenterat en historisk tillbakablick på kulturgeografiska studier från Norden som studerat arbetslivet från ett feministiskt eller genusvetenskapligt perspektiv med ett rumsligt eller plats specifikt fokus. Projekten har på

olika sätt och med olika vetenskapliga verktyg och teoribakgrunder syftat till att identifiera skilda arbetsvillkor för kvinnor och män i olika delar av världen och i olika näringslivssammanhang. Vissa av dessa studier har tillämpat det rumsliga genuskontraktbegreppet för att antingen synliggöra rumsliga skillnader eller visa på lokala förändringsprocesser. Andra har analyserat villkoren med hjälp tidsgeografi, diskursanalys, organisationsteori, queerteori eller intersektionell teori. Fortfarande finns det ett behov av att ställa frågor om hur könssegrerad den lokala arbetsmarknaden är och hur könsuppdelningen kan brytas. Samtidigt kan man se ett nytt mönster framträda med nya frågeställningar och nya vetenskapliga verktyg och begrepp för analyserna. Att forskningen i allt större utsträckning kommit att fokusera på migration, segregation, identitet och diskriminering är både rimligt och relevant, då dessa frågor kommit att utmana välfärdssamhället och människors levnadsvillkor och behöver förstås med hjälp av multipla perspektiv. För att förstå framtida arbetsmarknader och arbetsorganisationer finns det samtidigt ett behov av att även vidareutveckla forskningen om relationen mellan genus, arbete och plats. Fortsatt kvarstår ett behov av att studera villkoren på lokala arbetsmarknader och deras genuspräglade karaktär då det nutida arbetslivet och näringslivet möter en mångfald av utmaningar som ställer nya forskningsfrågor att beforska ur ett (utvidgat) genusperspektiv.

Referenser

- Acker, Joan (1987) *Hierarchies and jobs: Notes for a theory of gendered organizations*. Working paper. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Amcoff, Jan (2001) Regionala genuskontrakt i Sverige. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Unpublished paper.
- Andrae, Gunilla (1997) A woman worker in a Lagos Factory: Her powerbase in family, community, labor market and union. E. Evers Rosander (red) *Transforming female identities: Women's organizational forms in West Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Baude, Annika, Boman, Ann, Englund, Eivor, Forsberg, Gunnel, Gonäs, Lena, Gunnarsson, Ewa, Holter, Harriet, Knocke, Woukko, Matovic, Margareta, Norberg, Helena, Ressner, Ulla, Röger, Märith och Westberg, Hanna (1987) *Kvinnoarbetsliv - Visioner och forskning för ett bättre arbetsliv*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Baylina, Mireia och Gunnerud Berg, Nina (2010) Selling the countryside: Representations of rurality in Norway and Spain. *European Urban and Regional Studies* 17(3): 277-292.
- Caretta, Martina Angela (2015) *East African hydropatriarchies: an analysis of changing waterscapes in smallholder irrigation farming*. Avhandling. Stockholm: Kulturgeografiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Caretta, Martina Angela och Börjeson, Lowe (2015) Local gender contract and adaptive capacity in smallholder irrigation farming: a case study from the Kenyan drylands. *Gender, Place & Culture* 22(5): 644-661.
- Dahlström, Edmund, Brun-Gulbrandsen, Sverre, Dahlström, Gösta, Holter, Harriet, Thyberg, Stina och Tiller, Per Olav (1962) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle.
- Dale, Britt (2002) An institutionalist approach to local restructuring: The case of four Norwegian mining towns. *European urban and regional studies* 9(1): 5-20.
- Domosh, Mona och Seager, Joni (2001) *Putting Women in Place - feminist geographers make sense of the World*. New York och London: The Guildford Press.
- Eduards, Maud Landby (1990) Att studera och värdera välfärd. *Tidskrift för genusvetenskap* 11(2): 3-12.
- Forsberg, Gunnel (1989) Industriomvandling och könsstruktur. Fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader. Avhandling. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Forsberg, Gunnel (1998) Regional variation in the gender contract; gendered relations in labour markets, local politics and everyday lives in Swedish regions. *Innovation* 11(2): 191-209.
- Forsberg, Gunnel (2001) The difference that space makes. A way to describe the construction of regional gender contracts. *Norwegian Journal of Geography* 55(3): 161-165.
- Forsberg, Gunnel (2005) Den genderiserade staden. Friberg, Tora, Listerborn, Carina, Andersson, Birgitta och Scholten, Christina (red) *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Stehag: Brutus Östlunds Förlag/ Symposion.
- Forsberg, Gunnel (2010) Gender, Geography and Spatial Practice. Hermelin, Brita och Jansson, Ulf (red) *Placing Geography, Sweden Through Time and Space*. Ymer: 209-222.

- Forsberg, Gunnel (2021) *Gerd Enequist – Pionjär i byxkjol*. Stockholm: Langenskiölds förlag.
- Forsberg, Gunnel och Grenholm, Cristina (2002) Ängla-gård(ar) i feministisk analys. Forsberg, Gunnel, Grenholm, Cristina och Jakobsen, Liselotte (red) *Rum – upplevelsevård – samhälle. Rapport från forskarkursen "I genderiserade rum"*. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Forsberg, Gunnel, Gunnarsson, Ewa och Borgström, Märit (2012) The Quist question revisited. Bergman, Ann och Huzell, H. (red) *Segregationens seghet och dess föränderliga former*, 2012:25. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Forsberg, Gunnel, Hedberg, Charlotta och Najib, Ali (2012) When the World Goes Rural: Transnational Potentials of International Migration in Rural Swedish Labour Markets. Hedberg, Charlotta och Do Carmo, Renato Miguel (red) *Translocal Ruralism: Mobility and Connectivity in European Rural Spaces*. London: Springer.
- Forsberg, Gunnel och Stenbacka, Susanne (2017) Creating and challenging gendered spatialities: how space affects gender contracts. *Geografiska Annaler B*, 99(3): 223-237.
- Forsberg, Gunnel och Stenbacka, Susanne (2022) Trends and Challenges in Nordic Gender Geography. Jakobsen, Peder, Jönsson, Erik och Gutzon Larsen, Henrik (red) *Socio-Spatial Theory in Nordic Geography. Intellectual Histories and Critical Interventions*. Cham: Springer.
- Friberg, Tora (1990) *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Avhandling. Lund: Geografiska institutionen, Lunds universitet.
- Förte, Anniken (2013) Female entrepreneurship in a West African context: Network, improvisation and dependency. *Journal of International Women's studies* 14(3): 83-95.
- Gil Solá, Ana (2013) *På väg mot jämställda arbetsresor? Vardagens mobilitet i förändring och förhandling*. Avhandling. Göteborg: Institutionen för ekonomi och samhälle, Göteborgs universitet.
- Gonäs, Lena (1986) *Strukturomvandlingens konsekvenser. Preliminära resultat från 10 företag*. Arbetsrapport. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Gonäs, Lena (1989) *En fråga om kön: Kvinnor och män i strukturomvandlingens spår*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Gonäs, Lena (2006) *Gender segregation: Divisions of work in post-industrial welfare states*. London: Ashgate publishing.
- Gonäs, Lena, Gunnarsson, Ewa, Röger, Märit och Forsberg, Gunnel (1986) *Kvinnor i strukturomvandling: Qvist-projektet*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Gunnarsson, Ewa (1994) *Att våga våga jämnt: om kvalifikationer och kvinnliga förhållningssätt i ett tekniskt industriarbete*. Avhandling. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Gunnerud Berg, Nina (1997) Gender, place and entrepreneurship. *Entrepreneurship & Regional Development* 9(3): 259-268.
- Haandrikman, Karen, Duvander, Ann-Sofie och Webster, Natasha A. (2021a) Local variation in gendered family policy use: Evidence of local gender contracts? *Spatial Demography* 9: 155-186.
- Haandrikman, Karen, Duvander, Ann-Sofie och Webster, Natasha A. (2021b) Geographical variation in local gender contract in Sweden. *Applied Spatial Analysis and Policy* 14: 679-701.
- Haavind, Hanne (1985) Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män. *Tidskrift för genusvetenskap* 6(3): 17-27.
- Hedfeldt, Mona (2008) *Företagande kvinnor i bruksort: arbetsliv och vardagsliv i samspel*. Avhandling. Örebro: Studies in Human Geography, Örebro universitet.

- Hermelin, Brita, Hinchliffe, Gabriela och Stenbacka, Susanne (2017) The making of the gourmet restaurateur–masculine ideology, identity and performance. *Norma* 12(1): 48-64.
- Hirdman, Yvonne (1988) Genusssystemet – reflektioner om kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 9(3): 49-63.
- Johansson, Susanne (2000) *Genusstrukturer och lokala välfärdsmodeller: fyra kommuner möter omvandlingen av den offentliga sektorn*. Avhandling. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Laszlo Ambjörnsson, Emmeline (2021) *Women's forest networks: Separate Organizations and Gender Negotiations in Swedish Forest Governance*. Avhandling. Stockholm: Department of Human Geography, Stockholms universitet.
- Leira, Arnlaug (2002) Updating the "gender contract"? Childcare reforms in the Nordic countries in the 1990s. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies* 10(2): 81-89.
- Lindeborg, Anna-Klara (2012) *Where Gendered Spaces Bend: The Rubber Phenomenon in Northern Laos*. Avhandling. Uppsala: Department of Social and Economic Geography, Uppsala Universitet.
- Lindell, Ilda (2011) The contested spatiality of transnational activism: Gendered gatekeeping and gender struggles in an African association of informal workers. *Global networks* 11(2): 222-241.
- Little, Jo (2002) *Gender and rural geography. Identity, sexuality and power in the countryside*. Essex: Pearson Education Ltd.
- Massey, Doreen (1984) *Spatial division of labour. Structures and the geography of production*. Critical Human Geography. London: MacMillan.
- McDowell, Linda (2017) Youth, children and families in austere times: change, politics and a new gender contract. *Area* 43(3): 311-316.
- McDowell, Linda och Massey Doreen (1984) A Woman's Place? Doreen Massey and John Allen (red.) *Geography Matters! A Reader*. Cambridge: Cambridge University Press in Association with the Open University, 124-147.
- Norberg, Helena (1984) *Flika fingrar*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Pateman, Carole (1988) *The Sexual contract*. Cambridge: Polity Press.
- Petterson, Katarina (2002) *Företagande män och osynliggjorda kvinnor: Diskursen om Gnosjö ur ett könsperspektiv*. Avhandling. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Petterson, Katarina och Heldt Cassel, Susanna (2014) Women tourism entrepreneurs: Doing gender on farms in Sweden. *Gender in Management: An International Journal* 29(8): 487-504.
- Schough, Katarina och Bergman, Ann (2002) *Brytande handling – betraktelser av förändringens villkor vid en arbetsförmedling*. Karlstad: Karlstad University studies.
- Sitho, Tiina (2018) Local childcare policy and the changing gender contract. *International Journal of Sociology and Social Policy* 38(1-2): 87-102.
- Simonsen, Kirsten (2005) Bodies, sensations, space and time: The contribution from Henri Lefebvre. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 87(1): 1-14.
- Sircar, Srilata (2019) Feminism and intersectionality in Swedish Geography. *Gender, Place and Culture* 26(7-9): 1261-1270.
- Stenbacka, Susanne (2011) Othering the rural: about the construction of rural masculinities in media and the unspoken urban hegemonic ideal. *Journal of Rural Studies* 27(3): 235-244.

Stenbacka, Susanne och Forsberg, Gunnel (2020) To 'go gender' - a conceptual framework for analyzing migration-related strategic gender practices. *Norwegian journal of Geography* 74(5): 296-309.

Thompson, Sharon, Hayes, Lydia, Newman, Daniel och Pateman, Carole (2018) The sexual contract 30 years on: A conversation with Carole Pateman. *Feminist Legal Studies* 26: 93-104.

Valestrand, Haldis (2018) Remasculinization and mobilities in a reindustrializing community in northern Norway. *Gender Place and Culture* 25(8): 1121-1137.

Walby, Sylvia (1986) *Patriarchy at work*. London: Polity Press.

Webster, Natasha (2016) *Gender and social practices in migration: The case of Thai women in rural Sweden*. Avhandling. Stockholm: Department of Human Geography, Stockholms universitet.

Gunnel Forsberg

Professor emerita i kulturgeografi

Stockholms universitet

E-post: gunnel.forsberg@humangeo.su.se